

67-72-01/2
09.01.2020

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
доктора економічних наук, професора
Дзьоби Олега Григоровича
на дисертаційну роботу Дудкіна Олега Миколайовича на тему
«Формування та використання нафтогазових стратегічних резервів
національної економіки України», представлену на здобуття наукового
ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 –
Економіка та управління національним господарством

Актуальність теми дисертації

З самого початку нового етапу української незалежності (початок 90-х років ХХ століття) Україна не може забезпечити потреби у нафті та природному газі за рахунок їх власного видобутку. Відповідно, потреби України у нафті, природному газі та нафтопродуктах значною мірою задовольняються через їх імпорт. Така ситуація є об'єктивною через цілий комплекс причин, які не можуть бути змінені миттєвими політичними рішеннями.

Імпорт вуглеводнів та неможливість їхнього заміщення власним видобутком породжують залежність України від постачальників нафти та газу, які можуть використовувати таку залежність через інструменти політичного впливу, штучно створюючи кризи непостачання (дефіцит) нафти, нафтопродуктів та газу до України. З метою запобігання таким явищам та задля збереження стабільності на внутрішньому ринку як дієвий інструмент можуть бути використані заздалегідь створені резерви нафтогазових ресурсів, що мають стратегічний характер та не призначені для поточного споживання, а створюються виключно на випадок компенсування припинення імпорту нафтогазових ресурсів.

На превеликий жаль, завдання створення стратегічних резервів нафти і газу системного вирішення в Україні не отримало, що створює певні загрози для енергетичної безпеки України. Отже, тема дисертаційної роботи О.М. Дудкіна, яка присвячена питанням формування та використання резервів нафти, нафтопродуктів і газу, є виключно актуальною для України сьогодні, особливо з урахуванням суттєвої залежності України від імпорту вуглеводнів, значна частка яких поступає з Російської Федерації.

Додатковим аргументом щодо актуальності теми дослідження є використання положень та результатів дисертації під час виконання науково-дослідних робіт Національного інституту стратегічних досліджень, зокрема науково-дослідної роботи «Розробка проекту енергетичної стратегії України на період до 2030 року» та науково-дослідної роботи «Енергетична та техногенна безпека в умовах трансформації системи забезпечення національної безпеки».

Наукова новизна положень, висновків та результатів дисертаційної роботи

Положенням та висновкам дисертаційної роботи притаманна наукова новизна. Відповідно до логіки дослідження фундаментом для подальших пропозицій дисертанта стали поглиблене розуміння, уточнений склад та призначення нафтогазових резервів стратегічного характеру, розроблена фреймова модель таких резервів, узагальнені чинники та ризики їхнього формування (параграфи 1.1 та 1.2 дисертації, с. 40-59). Цікавим результатом дослідження, що має безперечну наукову новизну, став всебічний SWOT-аналіз нафтогазових резервів стратегічного характеру (параграф 1.2 дисертації, с. 59-61), що дозволило комплексно проаналізувати їхній вплив на національну економіку, у тому числі й визначити можливі загрози, які випливають з формування таких резервів.

Слід позитивно оцінити пропозиції автора щодо удосконалення інструментарію оцінювання доцільності формування нафтогазових ресурсів стратегічного характеру на основі узагальнення існуючих інструментів та обґрунтування вибору моделі MOSES з метою подальшого розрахунку профілів постачання окремих енергетичних ресурсів до України та оцінювання необхідності створення резервів таких ресурсів (параграф 2.1 дисертації, с. 87-105). Фактично, шляхом розроблення такого результату дисертант сформував методичний базис для подальших розрахунків та аналітичного обґрунтування формування резервів за окремими видами енергетичних ресурсів (нафта, природний газ, нафтопродукти).

Повністю вкладається у логіку дослідження такий результат дисертації, як формальне обґрунтування доцільності створення нафтогазових резервів стратегічного характеру в Україні шляхом як визначення профілів безпеки постачання кожного з видів ресурсів із використанням описаної моделі MOSES (причому як за фактичними даними, так і у разі моделювання штучного перевертання імпорту кожного з енергетичних ресурсів) (параграф 2.3 дисертації, с. 135-150), так і статистичного аналізу динаміки імпорту, видобутку та споживання окремих видів ресурсів (параграф 2.2 дисертації, с. 107-129), а також оцінювання покриття споживання імпортом за окремими видами ресурсів (параграф 2.3 дисертації, с. 131-135). Формальне обґрунтування доцільності створення нафтогазових резервів стратегічного характеру в Україні доповнюється змістовим коректним узагальненням міжнародного досвіду створення таких резервів (параграф 1.3 дисертації, с. 63-81), який може бути корисним для України, зважаючи на успішний характер такого досвіду у країнах ЄС.

Проведене поглиблення категоріального апарату щодо резервів, розкриття сутності використовуваних понять, глибокий причинно-наслідковий та статистичний аналіз, які проведені у роботі, стали підґрунтям для розроблення сукупності рекомендацій, пропозицій та інструментів щодо формування та використання нафтогазових резервів стратегічного характеру. З числа таких рекомендацій першочерговий інтерес представляють запропоновані концепти формування і використання нафтогазових ресурсів стратегічного характеру (цільовий концепт та сукупність концептів, які забезпечують його досягнення) (параграф 3.1 дисертації, с. 154-172). Відповідні концепти, відображаючи різні аспекти створення та використання нафтогазових резервів, покроково дозволяють вирішити завдання їхнього формування та використання у разі настання заздалегідь визначених умов. Особливу цінність у складі розроблених концептів мають визначені завдання формування та використання нафтогазових резервів стратегічного характеру (с. 158-159), запропоновані підходи та інструменти для вирішення таких завдань (с. 167-170), рекомендації щодо розрахунку необхідного обсягу природного газу (с. 165-166), склад нафтогазових резервів як системи (с. 160-161).

Об'єктивізацію розроблених концептів формування та використання нафтогазових резервів стратегічного призначення здійснено завдяки розробленому механізму управління формуванням та використанням таких резервів. Такий механізм (параграфи 3.2, 3.3 дисертації, с. 175-193) виступає одним з центральних результатів дослідження, який представляє собою інструмент вирішення визначеної науково-практичної проблеми відповідно до теми роботи. Розроблений дисертантом механізм містить необхідні елементи, наповнення яких дозволяє перейти від загальних поставлених завдань управління формуванням та використанням нафтогазових резервів стратегічного призначення до конкретних дій щодо таких резервів на основі застосування сценарного підходу та запропонованих складників процесу управління (методи, функції, процедури, ресурси тощо).

На користь дисертанта свідчить не просто розроблення структури відповідного механізму, але докладне розкриття змісту кожного з його елементів, що спрощує імплементацію розробленого механізму в діяльність органів державної влади та його практичне використання як управлінського координаційного інструменту створення та цільового використання нафтогазових резервів стратегічного призначення. При цьому для кожного із суб'єктів у складі такого механізму (табл. 3.8, 3.9, с. 184-186) докладно розкрито його завдання, що спрощує координацію дій таких суб'єктів у разі настання кризи постачання.

Слід позитивно оцінити, що дисертант не обмежився створенням та наповненням структури механізму управління формуванням та використанням нафтогазових резервів стратегічного призначення, але й доповнив розроблену структуру пропозиціями щодо управління ризиком під час формування нафтогазових резервів стратегічного характеру (с. 195-198) та окремими процесами відповідно до використаних засад процесно-структурованого менеджменту (с. 193-194), що дозволило уточнити зміст дій щодо створення та використання таких резервів.

Окрему цінність представляють розроблені засади використання сценаріїв на основі короткочасної форми для опису випадків використання нафтогазових резервів (с. 198-200). Дисертант творчо розвинув відому короткочасну форму опису сценаріїв, включивши до її складу умови застосування кожного із сценаріїв, суб'єктів дії, конкретні дії та заходи, період їхнього здійснення, очікувані результати. Докладний опис змісту сценаріїв використання нафтогазових резервів дозволив перейти від концептуальної форми таких сценаріїв до максимально практично-орієнтованої, що слід також визнати авторським здобутком.

Логічним завершенням авторських пропозицій щодо формування та використання нафтогазових резервів стратегічного характеру є розроблення рекомендацій щодо вдосконалення необхідного нормативно-правового забезпечення на основі аналізу чинного законодавства, історичного аналізу нормативних документів з питань створення нафтогазових резервів, аналізу прогалин у нормативно-правовому полі, декомпозиції поточного складу нормативних документів з питань створення та використання нафтогазових резервів стратегічного призначення та розроблення моделі удосконалення відповідного нормативно-правового забезпечення, яка цілісно відображає необхідні кроки щодо внесення змін до нормативно-правових актів та прийняття нових профільних нормативних документів з питань створення та використання нафтогазових резервів стратегічного характеру (п. 3.3, с. 204-230).

У сукупності результати дисертації узагальнюють теоретичні та нормативні засади формування та використання нафтогазових резервів стратегічного характеру, містять інструменти та рекомендації щодо практичного створення таких резервів та формування необхідного нормативно-правового забезпечення для адекватних та законних дій органів державної влади щодо накопичення й у разі необхідності використання створених резервів. Результати дисертаційної роботи мають наукову новизну, достатню для рівня дисертації на здобуття ступеня кандидата наук.

Практична вагомість результатів та розробок, які представлені у дисертаційній роботі

Зміст дисертаційної роботи О.М. Дудкіна представляє не тільки безпосередньо наукову новизну. Певні результати дисертації мають яскраво виражену практичну цінність, заслуговують на використання у практиці державного регулювання енергетичного ринку.

Результатами дисертації, які представляють найбільшу практичну цінність, є розроблені концепти формування та використання нафтогазових резервів стратегічного призначення, у тому числі визначені конкретні завдання створення та використання таких резервів, пропозиції по розрахунку обсягу природного газу у складі резервів стратегічного призначення, побудований механізм управління формуванням та використанням нафтогазових резервів стратегічного призначення, сценарії формування та використання нафтогазових резервів стратегічного призначення, рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства з метою створення нормативного підґрунтя формування та використання нафтогазових резервів стратегічного призначення.

Зазначені результати дисертації можуть бути використані органами державної влади в ході вирішення завдання формування та використання нафтогазових резервів.

Ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, висновків та результатів дисертації

Положення та результати дисертаційної роботи можуть розглядатися як достовірні та обґрунтовані. На користь такої оцінки свідчить використана основа дослідження у вигляді сучасних напрацювань вітчизняних та закордонних вчених щодо резервування ресурсів нафти та газу, проведені авторські розрахунки із використанням галузевої статистики та даних Державної служби статистики України, застосовані методи дослідження.

Здобутки, які представлені у дисертаційній роботі, отримані завдяки коректному використанню сучасних методів дослідження, у тому числі системного та агентського підходів, історичного, нормативного, порівняльного аналізу, методу сценаріїв, статистичного методу, табличного та графічного методів, розрахункового методу тощо. Зазначені методи використані доречно й коректно, що свідчить про обґрунтованість отриманих із їхнім використанням наукових результатів.

Положення та рекомендації дисертаційної роботи пройшли достатню апробацію, зокрема у Комітеті Верховної Ради України з питань паливно-енергетичного комплексу, ядерної політики та ядерної безпеки, Міністерстві енергетики та вугільної промисловості України, Державному Агентстві резерву України, Національному інституті стратегічних досліджень, ТзОВ "Нафтогаз-будінформатика", що підтверджується документами, які надані у роботі. Міра апробації положень дисертації є достатньою та свідчить про завершеність таких положень, їхню цінність, готовність до практичного використання.

Отже, на підставі аналізу теоретичної основи дослідження, використаних методів, міри апробації результатів є підстави для висновку про достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків та результатів дисертації О.М. Дудкіна.

Відповідність автореферату змісту дисертаційної роботи

Автореферат за змістом та структурою відповідає дисертації, повністю відображає основні положення, результати та висновки, які представлені у дисертаційній роботі. Автореферат не містить інформації, яка є відсутньою у тексті дисертаційної роботи.

Публікації автора за темою дисертаційної роботи

Публікації дисертанта за темою дисертації відображають основні отримані результати дослідження. За темою дисертації загалом надруковано 22 наукові роботи, до складу яких увійшли колективна монографія, 7 статей у фахових наукових виданнях України, 1 стаття – у виданні іншої держави, сукупність друкованих праць наукових конференцій. Обсяг публікацій за темою дисертації складає 17,47 др. арк., з яких дисертанту особисто належить 9,29 др. арк. Міра відображення результатів та змісту дисертації у наукових роботах дисертанта може розглядатися як достатня.

Зауваження до дисертаційної роботи та дискусійні положення дослідження

Пропозиції автора за темою дисертації слід оцінити позитивно. Але окремі положення дисертаційної роботи є дискусійними або викликають зауваження.

1. Логічною під час дослідження виглядає увага до чинників формування

та використання нафтогазових стратегічних резервів (параграф 1.2 дисертації, табл. 1.5, с. 46-57), але чомусь дисертант обмежується тільки узагальненням відповідних чинників, якісним аналізом їхнього впливу на доцільність або можливість формування та використання нафтогазових резервів стратегічного призначення, уточненням змісту чинників для України і при цьому не розглядає питання кількісного оцінювання впливу таких чинників з метою подальшого формування кількісних залежностей між впливом окремих чинників та необхідністю формування й, можливо, навіть обсягом нафтогазових стратегічних резервів.

2. Цілком справедливо відповідно до логіки дослідження дисертант приділив увагу питанню ризиків, які впливають на формування нафтогазових резервів стратегічного призначення (параграф 1.2 дисертації, табл. 1.9, с. 58). Але при цьому надана тільки загальна характеристика таких ризиків, їхній вплив для України не розкритий, що не можна визнати вірним.

3. Автор цілком справедливо відзначає значну залежність України від імпорту нафтопродуктів (параграф 2.3 дисертації, с. 131-135), і при цьому цілком вірно стверджує, що в Україні залишилися НПЗ із значною виробничою потужністю, наприклад, Кременчуцький НПЗ (с. 146, 343). Але при цьому цей вектор дослідження автор залишає незавершеним, не приділяючи увагу можливостям використання в Україні власного нафтопереробного комплексу для подолання залежності національної економіки від імпорту нафтопродуктів.

4. Слід повністю погодитися із позицією автора щодо уваги до інфраструктури транспортування й розміщення нафтогазових резервів стратегічного призначення. І тоді більш чіткого окреслення за текстом дисертації (параграфи 3.1 та 3.2 дисертації, с. 154-186) потребувало б питання ємностей для зберігання резервів нафти та нафтопродуктів. Україна має достатні за обсягом сховища для зберігання природного газу, але щодо нафти та нафтопродуктів, то готових сховищ для їхнього зберігання у державному розпорядженні у достатній кількості немає. Відповідно, було б доцільно більш чітко окреслити за текстом роботи, де зберігати створені резерви нафти та нафтопродуктів.

5. Ідея дисертанта щодо конкретизації суб'єкта управління формуванням та використанням нафтогазових резервів (параграф 3.2 дисертації, рис. 3.6, табл. 3.8, с. 184-186) є виправданою. Але фактично такий суб'єкт представлений цілою сукупністю органів державної влади. У такій ситуації виникає питання, чи не призведе фактичне розпорошення відповідальності за створення та використання нафтогазових резервів до зменшення швидкості реакції органів державної влади та їхньої бездіяльності через дискоординацію зусиль.

6. У розробленій моделі удосконалення нормативно-правового забезпечення управління формуванням та використанням нафтогазових резервів стратегічного призначення (параграф 3.4 дисертації, табл. 3.21, с. 221-222) є пропозиція щодо розроблення двох профільних законів щодо резервів нафти та нафтопродуктів та окремо - резервів природного газу. Чи не більш доцільним у такій ситуації є створення одного профільного закону для всіх видів нафтогазових резервів стратегічного призначення (нафти, нафтопродуктів за видами, природного газу тощо)?

7. У дисертації, на жаль, не знайшов висвітлення територіальний аспект розміщення нафтогазових резервів, адже зрозуміло, що у разі настання кризи постачання або, як мінімум, різкого зростання попиту на нафтогазові ресурси, важливість має не тільки наявність резервів таких ресурсів у країні в цілому, але й доступність таких ресурсів для конкретних споживачів на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць.

Зауваження не применшують наукову новизну та вагомість поданих у дисертації результатів дослідження, але потребують певних коментарів з боку дисертанта.

Загальний висновок щодо дисертації та її відповідності кваліфікаційним вимогам

Як загальний висновок за результатами аналізу дисертації, автореферату та публікацій О.М. Дудкіна можна стверджувати таке. Тема дослідження є актуальною, важливою для забезпечення енергетичної безпеки України та стабільності на внутрішньому енергетичному ринку. Дисертаційна робота містить сукупність результатів, які мають наукову новизну та практичну цінність, є обґрунтованими, достовірними, опублікованими у наукових публікаціях дисертанта, обговореними на науково-практичних конференціях різного рівня. Результати дисертації успішно пройшли апробацію в органах державної влади, науково-дослідницьких установах. Автореферат дисертації в усіх основних положеннях відповідає змісту дисертаційної роботи. Дисертаційна робота написана із дотриманням вимог наукового стилю, аргументи та пропозиції автора є логічними та аргументованими.

Таким чином, можна стверджувати, що дисертація Дудкіна О.М. на тему «Формування та використання нафтогазових стратегічних резервів національної економіки України» відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів (Постанова Кабінету Міністрів України від

24.07.2013 № 567 із змінами), а тому дисертант, Дудкін Олег Миколайович, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент,
директор інституту економіки та
менеджменту Івано-Франківського
національного технічного
університету нафти і газу,
доктор економічних наук, професор

О.Г. Дзьоба